નંદ-યશોદાને ઘેર બાલિકારૂપે અવતરેલી દેવી તે જ નંદાદેવી

નંદા-રાજજાત

મહાભારતનું મનોરૂપ
ભાણદેવ

ઉત્સવપ્રિય હિ જનાઃ ।

માનવની આ ઉત્સવપ્રિયતા કોઈ ને કોઈ નિમિત્તે ઉત્સવોની રચના કરી લે છે. ધાર્મિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક - એમ અનેકવિધ અને અનેક ઉત્સવ ઊજવાય છે. આ સર્વ ઉત્સવોમાં ધાર્મિક ઉત્સવોનું પ્રમાણ સર્વાધિક હોવાનું જણાય છે. ધાર્મિક ઉત્સવોનું એક મહત્ત્વપૂર્ણ અને વિશિષ્ટ સ્વરૂપ છે ધાર્મિક સમૂહયાત્રા. આ પ્રકારના ઉત્સવમાં ધર્મને કેન્દ્રમાં રાખીને હજારો માનવોનો સમૂહ એકસાથે યાત્રા કરે છે. ગિરનારની સમૂહ-પરિક્રમા આવી જ એક યાત્રા છે. વ્રજની પરિક્રમા આવી જ એક યાત્રા

છે. મહારાષ્ટ્રમાં પંઢરપુરની યાત્રા (વારી) આવી જ યાત્રા છે. હિમાલયના ઉત્તરાંચલમાં ભવ્ય અને રોમહર્ષક ધાર્મિક સમૂહયાત્રા થાય છે અને તે છે નંદા-રાજજાત ! આ નંદા કોણ છે ?

નંદા દેવી છે. નંદા જગદંબા પાર્વતીજીનું જ એક સ્વરૂપ છે નામ છે. માર્કંડેયપુરાણના મૂર્તિરહસ્ય પ્રકરણમાં નંદાદેવીની ઉત્પત્તિ વિશે આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળી આવે છે.

નન્દા ભગવતીનામ યા,ભવિષ્યતિ નન્દના।
સ્તુતા સા પૂજિતા ભક્ત્યા,વશીકુર્યાત્-ત્રયમ્॥

"હે રાજન ! નંદાભગવતી નામની આ દેવી મહારાજ નંદ દ્વારા ઉત્પન્ન થશે. ભક્તિપૂર્વક તેમની સ્તુતિ અને પૂજા કરવામાં આવે તો તે દેવી ત્રણે લોકને ઉપાસકને આધીન કરી દે છે?"

મહારાજ નંદને ઘેર યશોદાજીના ગર્ભ દ્વારા આ દેવીએ તે જ સમયે જન્મ ધારણ કર્યો, જે સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે દેવકીજીના ગર્ભ દ્વારા કારાગૃહમાં જન્મ ધારણ કર્યો હતો. અંધારી મેઘલી રાતે બે કાંઠામાં વહેતી યમુનાજીને પાર કરીને વસુદેવજી મથુરાથી ગોકુળ પહોંચ્યા અને બાલક-બાલિકાની અદલાબદલી કરી આવ્યા. સવારે તે બાલિકાને દેવકીનું આઠમું સંતાન માનીને તેને પથ્થરમાં પછાડીને તેની હત્યા કરવાનો પ્રયત્ન કરતી વખતે કંસના હાથમાંથી છટકીને તે બાલિકા આકાશમાં પહોંચી ગઈ અને બોલી: "દુષ્ટ કંસ! તને મારનાર તો ક્યારનો ગોકુળમાં પહોંચી ચૂક્યો છે." આ નંદ-યશોદાને ઘેર બાલિકારૂપે અવતરેલી દેવી તે જ નંદાદેવી. માર્કંડેયપુરાણના દેવી-માહાત્મ્યના અગિયારમા અધ્યાયમાં દેવી કહે છે:

નન્દગોપગૃહે જાતા યશોદાગર્ભસમ્ભવા।
તતસ્તૌ નાશયિષ્યામિ વિન્ધ્યાચલનિવાસિની॥

"નંદગોપના ગૃહે યશોદાના ગર્ભ દ્વારા હું જન્મ ધારણ કરીશ. તે વખતે હું વિંધ્યાચલમાં જઈને ત્યાં નિવાસ કરીશ અને તે બંને અસુરો (શુંભ-નિશુંભ)નો નાશ કરીશ."

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ ઉલ્લેખ છે કે ભગવાનની આજ્ઞાથી ભગવાનની શક્તિ યોગમાયાએ ગોકુળમાં યશોદાના ગર્ભ દ્વારા જન્મ ધારણ કર્યો છે. ભગવાનની આ શક્તિ તે જ નંદાદેવી છે.

ઉત્તરાંચલના જનજીવનમાં નંદાદેવીનું ઘણું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. નંદાદેવી ઉત્તરાંચલની અધિષ્ઠાત્રી દેવી છે. નાતજાત કે લિંગના કોઈ પણ ભેદ વિના ઉત્તરાંચલના સર્વ લોકો નંદાદેવીને માને છે, પૂજે છે અને તેની કૃપા માટે આતુર રહે છે. ઉત્તરાંચલમાં નંદાદેવીનાં અગણિત

> મહારાજ નંદને ઘેર યશોદાજીના ગર્ભ દ્વારા આ દેવીએ તે જ સમયે જન્મ ધારણ કર્યો, જે સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે દેવકીજીના ગર્ભ દ્વારા કારાગૃહમાં જન્મ ધારણ કર્યો હતો. અંધારી મેઘલી રાતે બે કાંઠામાં વહેતી યમુનાજીને પાર કરીને વસુદેવજી મથુરાથી ગોકુળ પહોંચ્યા અને બાલક-બાલિકાની અદલાબદલી કરી આવ્યા

મંદિરો છે. અલમોડા, રણચૂલા, ભગડ, લાતા, નોટી, કાલીમઠ, દેવરાડા, કુરુડ, નનોરા, હિન્ડોલ, સેમલી, ભિંગ તલ્લીધુરા, ગૈર આદિ સ્થાનોમાં નંદાદેવીનાં મંદિરો વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. અરે, મહાન તીર્થધામ બદરીનાથધામમાં પણ નંદાદેવીનું મંદિર છે. ભગવાન બદરીનાથના મંદિરની જમણી બાજુના રસ્તેથી ઋષિગંગા સુધી પહોંચાય છે. આ ઋષિગંગાના સામે કિનારે બદરીનાથધામના એક ભાગ જેવું બ્રાહ્મણીગામ છે. તેમાં નંદાદેવીનું મંદિર છે.

ઉત્તરાંચલના ભાવિક લોકોના ચિત્તમાં નંદાદેવીની ઉપાસના વિના તૃપ્તિ થાય જ નહિ !

જેમ શીખ વીરો યુદ્ધના મેદાનમાં 'સત્ શ્રી અકાલ', મેવાડી વીરો 'એકલિંગજી મહારાજ કી જય', અંગ્રેજો 'St. George For Merry England' અને મુસ્લિમો 'અલ્લાહો અકબર'ના જયઘોષ દ્વારા તેમ કુમાંચલીય અને ગઢવાલી વીરો 'નંદાદેવી કી જય'ના જયઘોષ દ્વારા બલ અને શૌર્યની પ્રેરણા પામતા રહ્યા છે. ઉત્તરાંચલના જનજીવનનાં લગભગ સર્વ ક્ષેત્રમાં ભગવતી નંદાદેવી હંમેશાં પ્રેરણાદાયિની રહી છે. (ક્રમશઃ)

કુરુક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય ગીતા જયંતિ મહોત્સવ

સંસ્કૃતિ દર્શન
સનત દવે

બે દિવસ પછી બુધવારે મોક્ષદા એકાદશી છે. માગશર માસની શુક્લ પક્ષની આ અગિયારસ એટલે સનાતન ધર્મના મહાન, પાવન, પવિત્ર ધર્મગ્રંથ શ્રીમદ ભગવદ ગીતાજીની 'ગીતા જયંતિ'નો અવસર, વિશ્વમાં પ્રાચીન 12 મુખ્ય ધર્મ પ્રવર્તે છે જેમાં એક માત્ર સનાતન ધર્મના ધર્મગ્રંથ ગીતાજીની જન્મજયંતિ છેલ્લાં 5161 વર્ષથી ઉજવાતી રહી છે. આ વર્ષે 5162મી જન્મજયંતિ વિશ્વભરમાં વસેલા સનાતનીઓ ઉજવશે. પાંચમી સદીમાં ઇ.સ. 436માં જન્મેલા ગણતજ્ઞ આર્યભટ્ટની ગણતરીને લક્ષ્યમાં રાખી વર્તમાન સંશોધકો અને ગણિતજ્ઞોના મતે ઇ.સ.પૂર્વે 3067ના 22 નવેમ્બરના રવિવારના રોજ મહાભારતના યુદ્ધના મેદાનમાં ગીતાજીની ઉત્તપત્તિ થઇ હતી. એ વખતે ભગવાનશ્રી કૃષ્ણની ઉંમર 56 વર્ષની હતી. યુગાન્તરે થતી વિવિધ ગણતરીઓમાં ક્યાંક વિસંગતતા હોય શકે છે. 18 દિવસ ચાલેલા મહાભારતની 18 અક્ષૌહિણી સેનાના ભીષણ યુદ્ધ દરમ્યાન રચાયેલી શ્રીમદ ભગવદ ગીતાના 18 અધ્યાયના 700 શ્લોકના 9411 શબ્દો અને 2447 અક્ષરોમાં ભક્તિ, જ્ઞાન અને કર્મનો મર્મ સમાયો છે. વિશ્વની મોટાભાગની મુખ્ય ભાષાઓમાં ગીતાજીનું ભાષ્ય, ભાષાંતર અને ટીકા સ્વરૂપે પ્રકાશન થયું છે. શ્રીમદ ભગવદ ગીતાનુ પ્રકાશન તો અનેક પ્રકાશકો કરે છે પણ ઉત્તરપ્રદેશના ગોરખપુરના ગીતા પ્રેસમાં 1600 જેટલાં વિવિધ પ્રકાશિત પુસ્તકોમાં સૌથી વધુ ભગવદ ગીતા છપાય છે અને જે પડતર કરતા પણ સસ્તી કિંમતે લોકો સુધી પહોંચાડાય છે. 101 વર્ષ જુના ગીતાપ્રેસે ગીતા પુસ્તક પ્રકાશનથી શરૂઆત કરી હતી અનેઅત્યાર સુધી લગભગ 17 કરોડ ગીતાજી વિવિધ ભાષામાં અને વિવિધ આકારમાં છપાઈ ચુકી છે.

ગીતાજીનો પ્રચાર પ્રસાર કરતી અનેક ધર્મ સંસ્થાઓ આજે રાષ્ટ્રીય અનેઆંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે કાર્યરત છે. ગીતાજયંતિના અવસરે આવી સંસ્થાઓ વિશેષ પ્રકારની છૂટ સાથે સસ્તી ગીતા આપવાનું ઉત્તમ ભગવદ કાર્ય કરી રહી છે. દેશમાં બધા જ નાના-મોટા શહેરો ગીતા જયંતિના અવસરે ગીતાપઠન, શોભાયાત્રા જેવા વિવિધ કાર્યક્રમો આયોજિત કરી ઉજવણી કરે છે. 2014 પછી સત્તારૂઢ થયેલી સરકાર દ્વારા દેશના અનેક વિકાસ કાર્યક્રમો સાથે સનાતન સમાજના પણ રામંદિર નિર્માણ કાશી કોરીડોર, ઉજ્જૈન કોરીડોર, જગન્નાથ પુરી કોરીડોર, કેદારનાથ અને અંબાજી મંદિર ખાતે સગવડો સાથે કાર્યો થઇ રહ્યા છે ત્યારે એમાના એક કાર્યની પણ નોંધ લેવી પડે કે હરિયાણા ખાતે જ્યાં ગીતાનો સંદેશ ભગવાન કૃષ્ણએ અર્જુનને આપ્યો હતો એ કુરૂક્ષેત્ર ખાતે આંતરરાષ્ટ્રીય ગીતા જયંતિ મહોત્સવનું આયોજન 2016ની સાલથી પ્રારંભ થયું છે. જે સનાતનીમાં ધર્મ પ્રત્યેની રૂચિ પ્રગાઢ બનાવનારું છે વચ્ચે કોરોનાકાળ દરમ્યાન બે વર્ષનો બ્રેક સ્વાભાવિક હતો પણ પ્રતિવર્ષ આનંદ ઉલ્લાસ અને વિવિધ કાર્યક્રમો સાથે અહીં ગીતા જયંતિની ઉજવણી થતી રહી છે.

1966માં ભક્તિ વેદાંતા પ્રભુપાદે અમેરિકામાં ઇસ્કોનની સ્થાપના કરી જેના આજે ભારત સહિત વિશ્વમાં 550 મુખ્ય કેન્દ્રો અને હજારથી વધુ મંદિરો છે આ બધા જ સ્થળે ગીતાજયંતિની ઉજવણી થશે પણ મધ્યપ્રદેશના ઉજ્જૈન ખાતેના ઇસ્કોન મંદિરમાં આજે તા. 9 થી 11 સુધી વિદ્યાર્થીઓમાં ગીતાના સંદેશ થકી નૈતિક મૂલ્યોના વિકાસાર્થે ઓનલાઈન પરિક્ષાઓનું વિશેષ આયોજન કરાયું છે. જેમાં જીલ્લા કક્ષાએ શ્રેષ્ઠ આવનાર ધો. 9 થી 12ના વિદ્યાર્થીઓની ગીતા જયંતિના દિવસે ઉજ્જૈન ખાતે સ્પર્ધા યોજાશે. શ્રેષ્ઠ સ્થાન પામનાર વિદ્યાર્થી સહિત ભાગ લેનાર સૌ કોઈને ઇનામ આપી પ્રોત્સાહિત કરાશે એ ગીતાજયંતિની વિશિષ્ટ પ્રકારની ઉજવણી હશે. દાદાજી તરીકે આદરણીય સ્થાન પામેલા પૂ. પાંડુરંગ શાસ્ત્રીજીએ ગીતાજીના પ્રચાર-પ્રસારની 1942થી જબરજસ્ત મૂહિમ ચલાવેલી અને છેવાડાના નિમ્ન વર્ગના લોકોને પણ સ્વાધ્યાય પરિવારમાં જોડી આધ્યાત્મિક આંદોલનનો સરાહનીય પ્રારંભ કરેલો નિઃસ્વાર્થ

અને નિઃશુલ્ક આ ઇષ્ટ કાર્યમાં લોકો જોડાતા ગયા અને આજે 36 દેશોમાં 50 હજાર સ્વાધ્યાય કેન્દ્રોમાં 6 લાખ જેટલાં અનુયાયીઓ ગીતાભ્યાસ કરતા થયા છે. સ્વાધ્યાય પરિવારના દરેક કેન્દ્રો અને ગીતા મંદિરોમાં પણ ગીતાજયંતિની ભવ્ય ઉજવણી થાય છે. લોકોના ઘર-ઘર સુધી ભગવદ ગીતા પહોંચે અને લોકો જીવનના ધ્યાયને સમજે એવા શુભ હેતુસર સુરતના ગીતા પ્રચારક અને ગીતા કથાકાર રાજેન્દ્ર શાસ્ત્રીનું આગવુ પ્રદાન કેમ ભુલાય. ત્રીસ લાખ જેટલી ગીતાજી નિઃશુલ્ક લોકોને પ્રદાન કરનાર રાજેન્દ્ર શાસ્ત્રીજી શાળા, કોલેજ, સંસ્થાઓ કે યજમાનને ત્યાં નિઃશુલ્ક ગીતા પ્રવચનના કાર્યક્રમો યોજે છે. ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા દ્વારા તેના ગીતા પરના પ્રવચનો જોવા- સાંભળવા મળી શકે છે. સનાતની ધર્મ કે ધર્મગ્રંથોના પ્રચાર પ્રસાર માટે ભગવા પહેરવા જ જરૂરી નથી ગૃહસ્થીજીવન સાથે ધર્મ માટે સમય આપતા રાજેન્દ્ર શાસ્ત્રીએ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેરણાદાયી વ્યક્તિત્વ છે.

કુરુક્ષેત્ર ખાતે અત્યારે 18 દિવસનો આંતરરાષ્ટ્રી ગીતાજયંતિ મહોત્સવ ચાલી રહ્યો છે. આ 18 દિવસમાં છેલ્લાં 8 દિવસથી વિવિધ સાંસ્કૃતિક અને આધ્યાત્મિક કાર્યક્રમો થતાં રહ્યા છે. આ મહોત્સવ એક મેળા સ્વરૂપે આયોજિત થયો છે. નવેમ્બર 28 થી પ્રારંભ થયેલ આ મહોત્સવમાં ભાગીદાર રાજ્ય ઓડીસા છે અને ભાગીદાર દેશ તાંજાનીયા છે. હિમાચલ પ્રદેશ, પંજાબ, રાજસ્થઆન, ઉત્તરાખંડ, ઉત્તરપ્રદેશ અને યજમાન હરિયાણા સહિત 25 રાજ્યો આ મહોત્સવમાં સહભાગી બન્યા છે. દરેક રાજ્યના વિવિધ મંડપોમાં જે તે રાજ્યની સંસ્કૃતિ મુજબ ગીત, સંગીત, નૃત્ય સાથે પ્રદર્શની પ્રદર્શિત થઇ રહ્યા છે. ગીતા જયંતિની તા. 11મીસુધી ચાલનાર આ મહોત્સવ કુરુક્ષેત્રના પુરુષોત્તમપુરા બાગ ખાતેના બ્રહ્મસરોવર કાંઠે ભવ્યાતિભવ્ય રીતે યોજાયો છે. કુરુક્ષેત્ર વિકાસ બોર્ડ અને હરિયાણા પર્યટન વિભાગ દ્વારા આયોજીત ગીતાજયંતિ મહોત્સવ દરમ્યાન આખા શહેરને રંગીન લાઈટોની રોશની અને ધજાપતાકા તથા તોરણોથી સુશોભિત કરાયું છે. હરિયાણાના મુખ્યમંત્રી નાયબ સૈની આ સમગ્ર આયોજન પર વિશેષ ધ્યાન આપી રહ્યા છે તેથી સ્થાનિક પ્રશાસન પણ દરેક પ્રકારની વ્યવસ્થા પ્રત્યે જાગ્રત રહી કોઈ કચારા રાખવા નથી માંગતુ. મીની કુંભમેળા જેવા આભવ્ય આયોજનને માણવા સ્થઆનિક, દેશના અને અનેક વિદેશીઓ ભીડ જમાવી રહ્યા છે. ગત તા. 28મી નવેમ્બરે હરિયાણાના રાજ્યપાલ બંડારુ દત્તાત્રેય મીડિયા સેન્ટરના ઉદઘાટન સાથે આ આંતરરાષ્ટ્રીય ગીતા જયંતિ મહોત્સવને લીલી ઝંડી બતાવી હતી. અસામાજીક કે તોફાની તત્ત્વોથી સુરક્ષા માટે સ્થાનિક,રાજ્યની અને કેન્દ્રની પોલીસ તહેનાતમાં છે તો કોન્ટ્રાકટથી નિમાયેલા સિવિલ ડ્રેસમાં બાઉન્સરો ધ્યાર રાખી રહ્યા છે. મહોત્સવના વિસ્તારમાં સ્વચ્છતા માટે દર કલાકે કચરો ઉઠાવવા માટે સફાઈ કર્મચારીઓની કામગીર સૌનું ધ્યાન ખેંચે તેવી છે.

છેલ્લાં આઠ દિવસથી વિવિધ રાજ્યોના અહીંના પંડાલો-મંડપોમાં યોજાતા સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો જોવા માણવા VVIP મહાનુભાવોના આગમન સાથે વિશેષ ધસારો જોવા મળે છે. બુધવારે ગીતાજયંતિના અવસરે મહોત્સવનો અંતિમ દિવસ

> વિશ્વમાં પ્રાચીન 12 મુખ્ય ધર્મ પ્રવર્તે છે જેમાં એક માત્ર સનાતન ધર્મના ધર્મગ્રંથ ગીતાજીની જન્મજયંતી છેલ્લાં 5161 વર્ષથી ઉજવાતી રહી છે. આ વર્ષે 5162મી જન્મજયંતી વિશ્વભરમાં વસેલા સનાતનીઓ ઉજવશે

હોવાથી આખો દિવસ વિવિધ કાર્યક્રમો નિર્ધારિત કરાયા છે. આ દિવસે 18,000 વિદ્યાર્થીઓ ગીતાના અધ્યાયોનું સમૂહ પઠન કરશે. પુસ્તક પ્રદર્શન હશે. દેશમાંથી પધારેલા વિદ્વાનો, સાધુ સંતો ગીતા પર પ્રવચન આપશે ચર્ચાઓ કરશે. ભવ્ય શોભાયાત્રા નિકળશે, સાંજે ગીત-સંગીત-નૃત્ય અને ગીતા વિષયક સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો અને મહાઆરતી યોજાશે. અહીંના બ્રહ્મ સરોવરને પ્રગટાવેલા હજારો દિવાથી રોશન કરાશે. 2024ના વર્ષાંતે આયોજીત આ ગીતા જયંતિ મહોત્સવ યાદગાર રહી જાય તેવી ભવ્યતાથી ઉજવાઈ રહ્યો છે.

અંતમાં એટલું જ કે આપણાં સૌના ઘરમાં ગીતાજી ગ્રંથ નાના કે મોટા સ્વરૂપે અવશ્ય હસે જ. અરે, હોવો જ જોઈએ.

પણ લાલ કટકામાં બાંધીને ભગવાનના ઘર મંદિરમાં એક ખૂણે મૂકી રાખવા માટે નથી. તેનુ પઠન, મનન અભ્યાસ માણસને કોઈપણ ઉંમરે ગમે એવું હોય છે. આપણાં બાળકો, યુવાનોને ગીતા પ્રત્યે રૂચિ જાગે અને ભલે રોજ એક અધ્યાયના કેટલાંક શ્લોકનું ભાષાંતર સાથે પઠન કરે એવી કટિબદ્ધતા આપણે કેળવવાની છે. દેશમાં ગીતાજીના પ્રચાર પ્રસાર માટે આટલું બધું વિશાળ શૃંખલામાં કાર્ય થતુ હોય ત્યારે આપણે આપણાં જીવનના અને પરિવારના ઉદ્ધાર માટે ગીતા વાચન, અધ્યયન માટે થોડો સમય ફાળવવો જોઈએ. ઘણાં બધાં પરિવારોમાં તો એ નિત્યક્રમ છે જ તેઓને વંદન પણ ઘણાં બધાં પરિવારોમાં શરૂઆત કરવાની છે તેઓને માટે 'ગીતા જયંતિ'નો અવસર શ્રેષ્ઠ છે.

અહંકાર સર્વ દુઃખનું કારણ

ધર્મરંગ
વ્યોમા સેલર

મિથ્યા અહંકારનો અર્થ થાય છે કે આ દેહને પોતાનો સ્વીકાર કરવો. જ્યારે કોઈ સમજે છે કે તે તેનું શરીર નથી અને આત્મા છે, ત્યારે તે તેના વાસ્તવિક અહંકારમાં આવે છે. અહંકાર છે. ખોટા અહંકારની નિંદા કરવામાં આવે છે, પરંતુ વાસ્તવિક અહંકાર નથી. વૈદિક સાહિત્યમાં (બ્રહદ-આરણ્યક ઉપનિષદ 1.4.10) કહેવાય છે, અહં બ્રહ્માસ્મિઃ હું બ્રહ્મ છું, હું આત્મા છું. આ "હું છું," સ્વની ભાવના, આત્મ-સાક્ષાત્કારના મુક્ત તબક્કામાં પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ "હું છું" ની ભાવના અહંકાર છે, પરંતુ જ્યારે "હું છું" નો અર્થ આ ખોટા શરીર પર લાગુ થાય છે ત્યારે તે ખોટો અહંકાર છે. જ્યારે આત્મની ભાવના વાસ્તવિકતા પર લાગુ થાય છે, તે વાસ્તવિક અહંકાર છે. કેટલાક ફિલોસોફરો છે જેઓ કહે છે કે આપણે આપણો અહંકાર છોડી દેવો જોઈએ, પરંતુ આપણે આપણો અહંકાર છોડી શકતા નથી, કારણ કે અહંકાર એટલે ઓળખ. આપણે, અલબત્ત, શરીર સાથેની ખોટી ઓળખ છોડી દેવી જોઈએ.

(ભગવદ-ગીતા--13:8-12---હેતુ).

તુલસીદાસજી કહે છે કે દયા એટલે અહિંસા ધર્મનું મૂળ એટલે પાયો છે. અભિમાન એ પાપનો પાયો છે માટે તુલસીદાસજી કહે છે કે જીવમાત્ર પર દયા કરવાનું ન છોડવું જોઇએ જ્યાં સુધી આપણા શરીરમાં પ્રાણ હોય.

સાધક, ઉપાસક અને જિજ્ઞાસુઓને વારંવાર એક પ્રશ્ન હોય છે કે અમો બધાં જ શાસ્ત્રોના નિ યમોનું પાલન કરીને ધ્યાન લગાવવાની કોશિશ કરીએ છીએ,યજ્ઞ, પૂજા કરીએ છીએ, ભગવાનનું નામ, મંત્ર અને શાસ્ત્રોનું પઠન કરીએ છીએ, 'સદકાર્ય કરીએ છીએ છતાં અમોને શાંતિ કે સફળતા મળતી નથી. ધ્યાન છૂટી જાય છે. મંત્રજાપમાં મન નથી લાગતું, વિચારશૂન્ય થઇ જવાઇ છે.

બધું જ નિયમો અનુસાર કરવા છતાં અસફળતા મળવાનું કારણ સૂક્ષ્મ અભિમાન, મનનો વિકાર અને આંતિરક અશુદ્ધિ છે. આ વિષયોને વિસ્તારથી સમજીએ. દા.ત. કૂતરો રંગ પારખી શકતો નથી એટલે ખાખી, લાલ, ઓરેંજ આવા ડ્રેસવાળાઓને કૂતરો ભસે છે.

કેટલાંક બાળકોમાં જન્મજાત અથવા અકસ્માતવત રતાંધણાંપણું આવી જાય તેથી તેને સપ્તરંગની સ્પષ્ટ ઓળખ નથી તેવી રીતે ધ્યાન અવસ્થામાં આત્મા સ્વરૂપ દેવ-દેવીના દર્શન તથા તેમની કૃપાથી વંચિત રહે છે કારણ કે આત્મા, દેવ ઇષ્ટ આ બધા ઊર્જા સ્વરૂપ છે. અહંકાર હંમેશાં મનબુદ્ધિને વિચલિત કરે છે. ચિત્તને ભ્રમિત કરે છે. આ કારણથી ધ્યાનમાં સમાધિ સંભવ થતી નથી. શરીરમાં વિવિધ ચક્રોમાં દેવ શકિત પ્રગટ થતી નથી. બધું જ કરવા છતાં શૂન્ય રહે છે. મનુષ્ય જીવનમાં દરેક અવગુણ એક દૂષણ છે પરંતુ દેવતાઓના પૂજન થકી આ અવગુણોનો નાશ થાય છે તથા પ્રસન્ન થઇને ક્ષમા કરે છે. ભક્તોના અવગુણો ક્ષમા કરીને સ્વીકાર કરે છે. તેથી તે ફળદાયક હોય છે.

વેદ- પુરાણોમાં અનેક કથાઓમાં વર્ણન હોય છે. કામી, ક્રોધી, લોભી, કપટી, મોહવશ, અજ્ઞાનીઓને પ્રાયશ્ચિત્ત અને ભગવાન શરણાગિતથી ભગવાન એમને માફ કરીને એમના પર દયા વરસાવે છે પરંતુ અભિમાન અને અભિમાનીનો હંમેશાં ભગવાન નાશ કરે છે. આવી

> વેદ- પુરાણોમાં અનેક કથાઓમાં વર્ણન હોય છે. કામી, ક્રોધી, લોભી, કપટી, મોહવશ, અજ્ઞાનીઓને પ્રાયશ્ચિત અને ભગવાન શરણાગિતથી ભગવાન એમને માફ કરીને એમના પર દયા વરસાવે છે પરંતુ અભિમાન અને અભિમાનીનો હંમેશાં ભગવાન નાશ કરે છે

વ્યકિતઓ (મનુષ્યો) કેટલાં મોટા ભક્ત, ઉપાસક, અથવા સતકર્મી હોય પણ અહંકાર થકી તેઓનો નાશ નિશ્ચિત હોય છે.

એક અટલ સત્ય- સંપત્તિ, શક્તિ હોય પણ વિનમ્રતા નહીં હોય તો અહંકાર જન્મે છે. જેવી રીતે રાવણમાં બધું હોવા છતાં વિનમ્રતા નહીં હોવાથી અહંકારે જન્મ લીધો. આથી રાવણે બ્રાહ્મણોને હરાવવા અનેક પ્રકારનાં પાપો કર્યાં. અંતે ભગવાન શ્રીરામના હાથે તેમનો નાશ થયો. મનમાં અહમ્ ક્રોધ, ઇર્ષા, લોભ, મોહ જેવા અવગુણો પેદા થાય એ રાવણનાં લક્ષણો છે. કેટલાંક લોકો મહાજ્ઞાની તર્કવિતર્ક કરીને પોતાને બ્રહ્મજ્ઞાની કહેવડાવી અને સલાહસૂચનો આપે છે. આ પણ અહંકાર છે. જેવી રીતે ઘરમાં નાનાં બાળકો અથવા બીજા થકી કોઇ કાર્ય સારી રીતે થાય પરંતુ હું મોટો છું, હું બધું જાણું છું અને પોતાના અલગ વિચાર વ્યકત કરે છે એ પણ અહંકાર છે. પોતાના ઘર -પરિવારજનો, જ્ઞાતિજનોની નિંદા કરવી એ પણ અહંકાર છે. આપણાથી અશક્ત અથવા નાના મનુષ્યો પર ક્રોધ કરવા અપશબ્દ બોલવા, અન્યાય કરવો એ પણ અહંકાર છે. મન, વચન, વાણી દ્વારા કરેલાં દરેક કાર્યો અવશ્ય ફળ આપે છે એ ભગવદ્ ગીતાનો સંદેશ છે. આવા અવગુણોનો ત્યાગ કરીને ફક્ત વિનમ્ર વાણીથી શરૂઆત થાય તો આપણને ઘણું સારું પરિણામ મળે છે. વિનમ્ર વાણી જીવનમાં દરેક ક્ષેત્રમાં સન્માન આપતાં હોય છે અને બધાં જ ક્ષેત્રમાં સફળતા મળવા લાગે છે. વિનમ્રતાની સાથે દયા, ધર્મ, સત્ય, પ્રેમ જેવા સદગુણ સ્વયંમ પ્રગટ થાય છે. નમ્રતાનો એક પ્રયત્નથી જીવનનું પરિવર્તન થઇ જાય છે.

રાવણને પોતાના બાહુબલ પર અભિમાન હતું તે વારંવાર પોતાની સભામાં અંગદને પોતાના બાહુબલનું પ્રદર્શન કરતો હતો પરંતુ બાહુબલને વાલીએ પોતાની કાખમાં દબાવી દીધો હતો.

નમ્રતાથી સૌ કોઇ રીઝે નમ્રતાને સૌ માન,
સાગરને સરિતા ભજે છોડી ઊંચા સ્થાન.